

*Розлуцька Анастасія,
здобувач кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК 327.3.001.361

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РИЗИКИ ВТРАТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В статті аналізуються ризики, пов'язані з глобалізацією, в контексті зі збереженням національної самобутності. Автор розглядає як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, які впливають на формування національної ідентичності, аналізує ступінь загрози для неї з боку глобальної уніфікації.

Ключові слова: національна ідентичність, глобалізація, культура, свобода, людина, інформація.

В статье анализируются риски, связанные с глобализацией, в контексте с сохранением национальной самобытности. Автор рассматривает как объективные, так и субъективные факторы, влияющие на формирование национальной идентичности, анализирует степень угрозы для нее со стороны глобальной унификации.

Ключевые слова: национальная идентичность, глобализация, культура, свобода, человек, информация.

The author analyzes the risks associated with globalization in the context of preserving national identity and examines both objective and subjective factors that influence the formation of national identity, examines the degree of threat to it from the global harmonization.

Keywords: national identity, globalization, culture, freedom, man, information.

Проблема глобалізації натеper перебуває в епіцентрі політичного та культурного дискурсу. Початок ХХІ тисячоліття засвідчив наявність численних проблем, які втілилися в теоретичних парадигмах: світ ліберальної демократії, мультикультуралізму, теорії глобалізації тощо. Ці поняття та явища сьогодні маркують «новий» часопростір. Ще Томаш Масарик на початку ХХ століття визначав питання світової орієнтації в політичному плані як невідривне життя у світі та зі світом, адже лише світова політика є політикою розумною та тривалою: «Подивіться на цей безперервний історичний процес, на що він вказує: народи і держави не можуть жити ізольовано, попри свою внутрішню організацію вони прагнуть створити організацію між собою, стати членами міждержавного і міжнародного об'єднання. Людство поступово організовується у цілісність; це засвідчує історія завоювань, імперій, культур і мов»[1;227].

Окрім відомих переваг, пов'язаних з тісною інтеграцією, взаємодія держав в умовах глобалізації породжує цілком очевидні ризики щодо збереження національної самоідентифікації, самосвідомості — власного «Я» держави, нації, людини, власної гідності у полікультурному просторі та політичному світі. Це не технологічний, а ментальний виклик, оскільки самосвідомість, самоідентифікація є одними з головних ознак нації; поза людською свідомістю нація не існує. При тому, що багато дослідників шукають природу походження нації в глибині тисячоліть, покладаючись на психобіологічні чинники та їх незбагненну природу, нація є культурною та політичною спільнотою, яка утворена у відносно нові часи, з одного боку, завдяки становленню держави як суспільного інституту, а з іншого - завдяки зусиллям інтелектуалів.

Глобалізаційні процеси на зламі ХХ-ХХІ століть породили безліч запитань і дали безліч варіантів відповідей, проте не змогли, та й не можуть в принципі, спростувати константу, що якраз національні особливості згуртовують націю, викликають непідробний інтерес до неї представників інших націй. Так, для Ольгерда Бочковського нація є насамперед наслідком суспільних процесів: шлях перетворення етносів у модерну націю пролягає через поширення «масової культури, політичне зрівноправнення, господарське

розкріпощення та суспільне визволення якнайширших шарів, з яких складається народ, - цей фундамент новітньої нації». Віддаючи належне об'єктивним ознакам нації (спільна територія, спільне походження, спільні мова, релігія, звичаї), вирішальним він усе ж називав суб'єктивний чинник: формування нації неможливе без «національної свідомості» і «національної волі», які виявляються у прагненні нації до політичної та державної самостійності[2].

На кожному темпоральному відтинку перед кожною нацією кожною особистістю постають нові виклики, які потрібно долати на вимогу часу. Вочевидь, маємо справу з кризою ідентичності: фіктивний, віртуальний світ руйнує «зв'язки часів», нав'язуючи людині сенсації сьогодення, змушуючи її забути про минуле і не дбати про майбутнє. Ідентифікація з групою, державою чи суспільством для багатьох людей втратила свою актуальність, натомість з'явилося прагнення уникати соціальних зв'язків та суспільних обов'язків.

На чільне місце виходить проблема нерозривного зв'язку національної ідентифікації та свободи. Свобода є такою настільки, наскільки вона забезпечує Істину про Добро. Якщо свобода втрачає зв'язок з Істиною і намагається узалежнити її від себе, вона закладає передумови для згубних моральних наслідків, масштаби яких важко передбачити. Свобода людині дана Творцем як дар і водночас як завдання. Свободу ж маємо розуміти не як ліберальну всюдозволеність, а як глибоко усвідомлену потребу особистості віднайти гармонію у собі та в соціумі. Взаємозв'язок індивідуальної свободи з національною є надійним знаряддям захисту і збереження національної самобутності.

Національна свобода пов'язана з чітко визначеними цілями нації й відповідальністю державних інституцій за їх реалізацію. Однак, у глобалізованому світі панує залежність свободи однієї держави від іншої. Взаємозалежність об'єктивно стала системною антитезою свободі в різних напрямках політичного та суспільного життя. Глобалізація виносить на поверхню нове розуміння свободи, яке ґрунтується, з одного боку, на повазі до свободи іншого суб'єкта відносин, а з іншого – на вільному обміні зобов'язаннями та відповідальностями.

Проте, щоб не узалежнюватись від наддержав чи наднаціональних структур, самі країни повинні відмовитись від стосунків підпорядкованості й залежності, стати на захист національних інтересів, свобод одна одної. Б.Гаврилишин вважає, що відроджена нація може тоді інтегруватись у більші політичні та соціально-економічні структури, коли матиме почуття власної гідності, впевненість у культурній життєздатності, досягти конкурентноспроможного рівня розвитку; нація має пересвідчитись чи об'єднання у більші економічні та політичні структури зберігає можливість підтримувати повну культурну незалежність, життєздатність і контролювати вирішення питання, що стосуються їхніх націй[3;196]

Глобалізація є процесом, який стимулює масштабні науково-технічні досягнення. Відтак вона зачіпає всі сфери життя, найбільш широко впливаючи на дві важливі галузі людської діяльності – економіку та культуру. Щоправда, вплив глобалізації на перше й на друге не є однаково потужним. Економіка менш уразлива до загроз глобалізації, ніж культура й духовна сфера людини. Культурний простір, на відміну від економіки, не має універсального призначення. З одного боку, не існує єдиної точки зору на те, якими є основні спонуки і джерела культурної діяльності, що стимулюють створення культурних цінностей. З іншого боку, необхідно урахувувати, що саме культура є фактором, за допомогою якого слабкі, в економічному сенсі, країни намагаються гідно презентувати себе в світі.

На думку О. Зернецької, підходи до глобалізації, можна поділити на два типи: перший - оптимістично-утопічний, за яким глобальні процеси в масовій комунікації та в інтеграції різних культур будуть мати своїм наслідком вирішення більше суперечностей сучасного суспільства; інший підхід - критичний, за яким глобальні процеси породжують цілий ряд проблем. Насамперед поширення масової культури, яка веде до стандартизації стереотипів масової свідомості на основі культурних зразків, створених у США і неприйнятних для багатьох регіональних етнічних спільнот з власною світоглядною традицією і культурою.

Аналізуючи глобалізаційні процеси в галузі виробництва, дистрибуції та споживання продуктів і послуг, О. Зернецька зазначає, що всі ці тенденції певним чином призводять до гомогенізації поведінки споживача, незалежно від місця його проживання. Тобто за глобалізаційною парадигмою відбувається стандартизація споживання продуктів та послуг. У мегаполісах глобалізованого віту дію ті самі фірми, споживається та сама продукція, лунає та є музика, демонструються одні й ті ж, зазвичай голлівудівські, фільми; існує тенденція наближення до однотипності, чи навіть асиміляції культурних смаків, що становить загрозу національним культурним вподобанням[4;47]. Хоча, на думку Е.Гідденса, глобалізація стає живильним середовищем для відродження культурної ідентичності в багатьох країнах світу, оскільки «місцевий націоналізм оживає у відповідь на глобалізаційні тенденції, на послаблення контролю з боку традиційної держави»[5;30], все ж, на нашу думку, це не переважає негативних наслідків для національних чинників, привнесених глобалізацією.

У XXI столітті економічно потужні нації зазвичай утверджують свою самодостатність саме макроекономічними здобутками та високими соціальними стандартами матеріального рівня життя населення, пропагуючи універсальні для всіх, як їм здається, культурні стандарти. Саме в цьому, а не в економічному домінуванні світових лідерів, криється небезпека втрати культурної самобутності націями з традиційно високими культурою та духовністю. У продукованих глобалізаційними процесами нових культурних цінностях глобалістами вбачається шлях не лише до економічної чи політичної, а й культурної стабільності. Таким чином, об'єктивно постають цілком реальні загрози в царині збереження національної самобутності та культурних надбань, посилювані глобальним інформаційним простором. На думку Джозефа Стігліца, лауреата Нобелівської премії 2001 р. в галузі економіки, автора кількох книг про вплив глобалізації на людину, економічний і політичний світопорядок повинен якраз базуватися на гідності особи, включаючи почуття національної самоповаги[6].

Опертям розвитку національної ідентичності є збереження мовних, культурних та національних цінностей. Вони відповідно до умов глобалізації впливають на відкритість та доступність для проникнення інших культурних традицій. Розвиток національної самоідентифікації нерозривно пов'язаний із захистом національних інтересів, здійсненням політичного самоврядування. Спадкоємність культурних цінностей стає також, поза сумнівом, джерелом національної свободи, самобутності, історичної пам'яті. Нація, яка не здатна апелювати до власної історичної пам'яті, зазнає втрат в майбутньому. Як зазначав Мілан Кундера: «Ідентичність народу, ідентичність цивілізації відбито та сконцентровано в тому, що створив розум, в тому, що відоме як «культура». Якщо цій ідентичності загрожує відмирання, культурне взяли на себе таку велику і вирішальну роль – значно більш й набагато вирішальнішу, ніж у будь-якому іншому європейському масовому потрясінні»[7].

В умовах небаченої раніше за масштабами міграційної ситуації виникає необхідність узгодження й гармонізації взаємодії з представниками інших націй і культур. Попри, нібито очевидні рецепти в реальному житті досягнення цього (взаємна повага, співпраця, культурний обмін тощо) завдання є непросте. Його вирішення потребує визначення особливостей ціннісних орієнтацій і напрямів міжнаціональної взаємодії та прогнозування їх вірогідного впливу на розвиток полікультурного суспільства в цілому, кожної окремої нації і, врешті-решт, особистості.

Інформаційна революція дозволяє швидко передавати з однієї країни в іншу не лише технології виробництва, а й продукти культурної діяльності: фільми, які демонструються в усьому світі, літературні твори на електронних носіях, поп-культура. Тим самим уніфікується культурна поведінка цілих народів і континентів, стираються вразливі межі оригінальних рис тої чи іншої нації, що послідовно екстраполюється на світосприйняття кожного представника цієї нації. Виникає нова якість соціального, культурного і політичного життя, що невідворотно справляє свій вплив на творення нових парадигм

суспільного розвитку, які включають в себе економічні, соціальні, політичні, екологічні й культурні фактори.

Більше того – саме ця нова якість стає критерієм соціальних і культурних суспільних проєктів, рівня демократичності суспільства, його стабільності. Відтак, глобалізація не лише спонукає до культурної та економічної взаємодії, але також таїть в собі серйозні ризики для збереження національної ідентичності. Власне, вона несе в собі небезпеку розмивання національної самосвідомості й «транснаціоналізації» культури. Одним з таких ризиків є посилення індивідуалізму як засадничого спрямування світогляду людини в глобалізованому світі. Глобалізація, в умовах якої відбувається вільне переміщення робочої сили, капіталу, інформації та культурної продукції, формує особу нового типу – іммігранта з його цілком зрозумілою конкуренцією за робоче місце, індивідуалізмом та небажанням приймати соціальні стандарти і цінності, що властиві середовищу, в якому він опинився.

Як зазначає оглядач «New York Times» Девід Брукс: «Глобалізація підштовхує події... Тепер здається, що існувало спрощене уявлення про людську природу. Насправді люди в усьому світі хочуть задовольнити свої бажання, але вони також вимагають моральної системи, щоб стримувати свої бажання. Люди в усьому світі люблять своїх дітей, але вони також вимагають поваги і визнання, і вони приносять в жертву власне життя, і навіть життя своїх дітей у війнах за статус. Правда полягає в тому, що люди в усьому світі ненавидять пригнічення, але вони також здатні колективно ненавидіти групи, які представляють собою щось інше, а ніж вони є»[8].

Як наслідок, індивідуалізм такого ґатунку руйнує усталені віками національні почуття національної спільноти, в якій опиняються іммігранти, розчиняє усвідомлення нею категорії «ми», яка формується на основі спільності культури, мови, звичаїв, традицій, релігії. За таких обставин нація, котра прийняла іммігрантів, поступово сама втрачає власну національну ідентичність і культурну самобутність. Національна ж спільнота, яка втрачає свою самобутність, традиції, збайдужіє до свого коріння і держави, стає беззахисною й перед економічними проблемами, й перед культурною експансією, каналізатором котрої є інформаційні технології.

На сьогодні Інтернет сам по собі є втіленням нової, глобалістської, «новокультури», продукуючи денационалізовані культурні цінності, погляди на соціальні відносини, стосунки в родині, релігію, сенс людського існування. Цей процес є складним і суперечливим, адже цінності можуть як стимулювати розвиток традиційних культур, так завдавати їм шкоди. Взаємопроникнення культур тоді стає серйозною проблемою, коли поширюються культурні й світоглядні установки, які є чужими і навіть антагоністичними для тієї чи іншої національної спільноти або окремо взятого індивіда – носія національної ідентичності. Постіндустріальний світ стає самодостатнім, він меншою мірою залежить від країн з матеріальним способом виробництва. Як пише з цього приводу М. Кастельс, «глобальна економіка у ХХІ ст. буде поширюватися, використовуючи значне збільшення потужності телекомунікацій і обробки інформації. Вона проникає в усі країни, на всі території, в усі культури, в усі комунікаційні потоки і в усі фінансові мережі, безупинно проглядаючи планету у пошуках нових можливостей для отримання прибутку. Але вона буде це робити вибірково, з'єднуючи значимі сегменти і нехтуючи місцевостями і людьми, які вже вичерпали свій потенціал або не викликають інтересу на даний момент»[9;508].

До певної міри релятивізм і плюралізм культурних цінностей для багатьох людей, особливо молоді, стирає межу між Добром і Злом, між мораллю й аморальністю; національна самоповага й патріотизм перебувають під тиском космополітичних і денационалізованих настроїв. Посилювані національними засобами масової інформації, редакційна політика засновників та власників яких так само є продуктом таких настроїв, зазначені вище прояви глобалізації становлять, без перебільшення, загрозу національним інтересам багатьох держав, зокрема й України.

У цьому контексті важлива роль належить національній освіті, яка покликана виконати місію формування національних та загальнолюдських цінностей; формування особистості,

яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, збереження і продовження української культурно-історичної традиції; виховання шанобливого ставлення до українських національних святих, української мови, історії і культури всіх національностей, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин; виховання людини демократичного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу.

Перед серйозними глобалізаційними викликами постала сьогодні й Церква. Прийняття більшістю країн законодавчих актів щодо свободи релігії призвели, з одного боку, до цілком природного процесу утвердження свободи віросповідання, а з іншого – до стрімкого зростання агресивних сект, що пропагують небезпечні для людини та суспільства ідеї. Роль Церкви у збереженні національної ідентичності не піддається сумніву, в тому числі й щодо виховання молоді. Формування духовного світу дітей та молоді, духовності як провідної якості особистості – велике і складне завдання. Серед дітей та молоді падає духовність, зріє зневіра у моральних орієнтирах у повсякденному житті. Засоби масової інформації та комунікації дедалі більше впливають на суспільство й особливо на молодь, нерідко потураючи культам сили, зброї, моральному релятивізму і конформізму.

Найперші позиції, які має забезпечувати система освіти – формування особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до рідних святих, української мови, історії, а також до культури всіх національностей, які проживають в Україні, виявляє культуру міжетнічних і міжособистісних стосунків, утверджує українську національну ідею, вісью якої є всезагальне визнання цінності власної держави. Як свідчить історичний досвід, без держави немає нації, немає мови, йдуть у небуття національна культура, історія, традиції, людина перетворюється в манкурта, розірваного в своїй свідомості й поведінці.

Понад те, в умовах глобалізації, яку органічно супроводжує все більш жорстка конкуренція, бездержавна нація втрачає конкурентоспроможність. І навпаки – нація, що об'єднала людей в загальнодержавному масштабі, домоглась усвідомлення ними важливості спільних національних інтересів і досягла ефективного захисту цих інтересів, зможе забезпечити гідні умови життя своїм громадянам. Розвиток цивілізацій дає нам приклад варіанта взаємодії країн. Як зазначає з цього приводу С. Гантінгтон: «Стратегія відторгнення переслідує безперспективну мету - ізолювати суспільство від сучасного світу, який стає все тіснішим... Вибір полягає в тому, щоб спробувати сполучити модернізацію зі збереженням цінностей, практики і інститутів корінної культури суспільства» [10;124]. Зрозуміло, що останній вибір набув найбільшої популярності серед незахідних країн. В Японії цей підхід знайшов відображення у гаслі: «Японський дух, західна техніка».

Цю загальнонаціональну єдність соціально активних громадян не можна мати без належної організації громадянського виховання. Воно, своєю чергою, передбачає формування громадянина через його політичну, правову, економічну освіченість, через практичну участь суспільно значущих справах.

В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до релігійних моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній і ідеологічній кон'юктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й освоєння етичних основ релігійних, зокрема, християнських цінностей, від яких воно було штучно відлучене протягом багатьох десятиліть, а в більшості людей навіть було сформовано різко негативне ставлення до них.

У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій релігійні моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей та молоді. Отже, виникає гостра потреба в залученні християнських цінностей до процесу виховання дітей, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовності на їх основі, які разом з іншими складовими сприятимуть розвитку і формуванню духовної високоморальної особистості, майбутнього громадянина України.

Іншим важливим чинником для збереження національної ідентичності є мовний суверенітет нації. Натепер національні мови, за винятком англійської, помітно втрачають свої позиції на користь англійської мови, яка навіть в міжнародних організаціях, не кажучи вже про інші напрями життєдіяльності людини, стає єдиною мовою спілкування та співробітництва, звужуючи ореол вживання національних мов. Повага до державної мови повинна бути підкріплена державним впливом на утвердження належного її статусу в сіх сферах суспільного життя: економіці, політиці, освіті, культурі, інформаційному просторі. Останнє також передбачає повагу до інших мов та державну підтримку їх збереженню і розвитку, проте не за рахунок зневаження державної мови.

Стимуляція почуття національної ідентичності є цілком природним, бажаним для кожної країни і кожної особистості, проявом власного «Я». Проблема національної ідентичності поставала й синтезувалася залежно від етногенези й націогенези конкретної нації, а також впливу глобалізаційних чинників. Наприклад, починаючи з другої половини ХХ ст., чимало країн, відкривши свої кордони для іммігрантів, зіткнулися з глибокими розходженнями між місцевим населенням та іммігрантами в культурі. Як от — вчителям важко впоратися з обов'язком надавати якісну освіту в умовах, коли більша частина учнів послуговуються десятками різних мов, але не мовою навчання.

Мають змінитися декілька поколінь, перш ніж мігранти почуватимуться належно інтегрованими в національну культуру народу країни перебування. З іншого боку, існує реальна проблема збереження ідентичності нації, котра надала притулок прибульцям, адже якщо мігрантів стає надто багато, то вони також, зі свого боку, розчиняють інші культури у своїх культурах.

Для окремих представників політикуму й інтелігенції сама ідея національної ідентичності є, через їх необізнаність, «націоналістичною», мало не антиподом мультикультуралізму. Як спростування — Гітлер напевно не був би переможений, якби не було британського національного духу.

Людина завше мислить про себе у світі та створює світ у собі, витворюючи різні моделі світосприйняття. Ці моделі віддзеркалюють самосприйняття та самоідентифікацію особистості. В людині вбачається духовна, розумна, діяльна істота; людині притаманні віра в Бога, ціннісні орієнтації, пам'ять про минуле і надія на майбутнє. ХХІ століття — це розвиток мобільної ідентичності, яка дозволяє долати тоталізм. Разом з тим зникає Індивідуум, Людина Цілісна. На її місце приходять «дівідуум», людина багатолика. За Е. Кантом такий стан відкритості громадянського суспільства є «резонуючою публічністю». Теперішня реальність — це, без перебільшення, інформаційний тероризм. Людина стала заручником штучної реальності, не в останню чергу створеної засобами масової комунікації. Як зазначалося в Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства, ухваленій лідерами «великої сімки», «інформаційно-комунікаційні технології є одним з найважливіших факторів, що впливають на формування суспільства ХХІ століття».

В інформаційному світі сформувався новий тип людини, яка, зазнаючи глобального впливу, втрачає свою ідентичність, духовність, моральність, здатність критично осмислювати факти. Отримуючи масу свідчень про навколишній світ, людина одночасно віддаляється від істинності життя; світ, представлений в нечітких поняттях, закріплюється в свідомості як світ несправжній. Глобалізація, а разом з нею мільтикультуралізм та універсальність, заволодівають світом. Проте цей процес ще не набув планетарного масштабу: посилено міжнародний контроль за економічними наслідками глобалізації, відбуваються еволюційні зміни у міжнародному праві.

Чи є такий стан фатальним і що можемо протиставити зазначеним вище тенденціям? Вихід вбачається у вихованні молоді, розвитку в ній позитивних якостей особистості на основі духовності, соціальності, моральності, діяльності, реальності. Успішні нації ґрунтуються на волі, вірі, розумі та моральних вчинках. Принцип національності узалежнює, переважає в людей над принципом внутрішньої свободи. Відтак потрібна сучасна модель молоді людини — носія національного ідеалу. Людина чиста серцем, внутрішньо багата,

пов'язана із внутрішнім життям та переживанням, зазвичай духовне протиставляє матеріальному, вигідному, штучно створеному.

С. Кримський означив людську бездуховність як «антропологічну катастрофу»: «Людина виявилася розп'ятою між палеолітом свого духовного підпілля та науково-технічним прогресом»[11;469]. Отже, важливим є органічне включення особистості в громаду, залучення до служіння суспільним інтересам на відміну від особистості, витвореної за правилами егоцентрично-індивідуалістичних концепцій. Людина, підпорядкована системі норм та принципів, гуманістичним правилам етичного кодексу у ставленні до інших, живе за нормами загальнолюдської моралі. Вона спрямовує свою діяльність на задоволення національних потреб, виявляє готовність бути корисною для суспільства. В цьому контексті привертає увагу ідея «цілого чоловіка» Івана Франка. Франковий «цілий чоловік» — це конкретно-історичний праобраз здорової, цілісної натури, для якої жити — означає боротися і працювати заради справжнього внутрішнього суспільного щастя.

Нерозривна єдність суспільного, національного та індивідуального реалізується на підставі свідомого підпорядкування особистого загальному. Як результат — щастя всіх мислиться як запорука щастя кожного. Лише за цієї умови особистість, нація і держава можуть жити і творити.

Висновки. В умовах глобалізації новий світопорядок спричиняє ризики щодо збереження національної ідентичності: власного «Я» особистості, нації, держави.

Світовий лад об'єктивно впливає на чинники національної ідентичності:

- культурні особливості і культурна самобутність (взаємодія різних культур детермінує асиміляцію культурних особливостей та становить загрозу культурній самобутності);
- національний інформаційний ресурс (посилення інформаційного ресурсу, який зосереджений на популяризації денаціональної культури, а не пропагуванні національних цінностей держави);
- відчуття приналежності національної спільноти (перманентні процеси міграції стирають його);
- мовний суверенітет (домінування англійської мови).

Оскільки країни стали більш відкритими одна для одної, то відмінності між ними стали більш явними, часто підсилені мас-медіа. Держави і нації згуртовуються відповідно до їх економічних інтересів, політичного устрою або приналежності до міжнародних об'єднань. Проте, коли мова йде про культурні та національні особливості питання набирає іншого значення. Тут кожна держава намагається зберегти власну самобутність та національні особливості.

Література:

1. Чапек К. Бесіди з М.Г.Масариком. – Львів: Каменяр, 2001. – 270с.
2. Бочковський О. Вступ до націоналізму. – К.: Генеза, 1998. – 144с.
3. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє. - К.: Пульсари, 2009. – 248с.
4. Зернецька О. Глобальний розвиток системи масової комунікації і міжнародних відносин. - К.: Освіта, 1999. – 351с.
5. Гидденс Э. Ускользающий мир: Как глобализация меняет нашу жизнь. – М.: Весь мир, 2004. – 116с.
6. Interview with Joseph Stiglitz // U.S. News & World Report, September 18, 2006, p. 28
7. Кундера М. Трагедія Центральної Європи. - <http://www.ji.lviv.ua/n6texts/kundera.htm>
8. Brooks David, New York Times columnist, Sept. 8, 2006
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. - М., 2000. – 535с.
10. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка // Pro et Contra. - М.: Весна, 1997. – 144с
11. Дві русі /За загальною ред. Л.Івшиної. – К.: Факт, 2003. – 468-484с.